

АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ „ФРЕНКХИСАР ЮГОИЗТОЧНО ПОДГРАДИЕ НА ТЪРНОВГРАД”

през 2009-2010 г.

**ръководител: н.с. д-р Евгени Дерменджиев
/Регионален исторически музей – Велико Търново/**

Обектът се намира на терасата в югоизточното подножие на хълма Царевец /точно под „Балдуиновата кула”/. Там е било разположено едно от подградиата на столичния Търновград, което е придобило известност с името „Френкхисар”. Подградието не е споменавано в средновековните писмени извори. Първите сведения за него са от началото и средата на 16 в., когато е отбелязан в 2 турски регистъра като българска махала. Интерпретацията на името и неговото идентифициране като квартал на западноевропейски търговци, живели в Търнов през 13-14 в., е от началото на 19 в. и досега не се основаваше на конкретни исторически, архитектурни или археологически доказателства.

На това място беше разположен един от съвременните квартали на Велико Търново до 80-те години на 20 в., когато неговите жители бяха изселени, а къщите – съборени. В следващите години Френкхисар се превърна в нерегламентирано сметище на града, периодично почиствано от боклуците.

Досега археологически разкопки на това столично подградие не са извършвани, поради което няма никаква достоверна информация за хронологията на неговото обитаване, архитектурното застрояване и планировката, както от столичния период на Търнов, така и за по-ранните и по-късни епохи.

Археологическите разкопки се осъществиха изцяло със средства на **Регионален исторически музей – Велико Търново**. Те се проведоха в продължение на два сезона: през април – май 2009 г. и през август 2010 г., под ръководството на н.с. д-р Евгени Дерменджиев /археолог в РИМ – Велико Търново/. Общата проучена площ на обекта е около 100 м². Целта на разкопките е уточняване на стратиграфията на културните напластявания и разкриване на средновековна архитектура. През двата археологически сезона се проучиха части от 2 сгради, домакинска пещ и 3 септични ями от 19-20 в.; 18 боклучни ями, 2 ями за дървени колове и част от полукопано жилище от 13 в.; производствена пещ и 4 гроба от 14 в.; документираща се пласт с керамика от желязната епоха и ранновизантийския период.

ОСНОВНИ ИЗВОДИ

Получените данни от археологическите разкопки на обект „Френкхисар” показват, че централният сектор от Югоизточното подградие на Търновград явно е застроен в периода от 30-40 те години на

13 в. до средата на 13 в. Оттогава са 13-те боклучни ями и полувкопаното жилище. Липсата на масивни сгради и многобройните ями с изхвърлена в тях желязна шлака показват, че всъщност става въпрос за квартал с производствени функции – обработване на желязо. Хронологическата връзка с преустановяване на дейността на железарските пещи и работилници, ликвидирани при строителството на царската църква-мавзолей „Св. 40 мъченици” в периода около 1230 г. в западното подножие на цитаделата на хълма Царевец показва, че най-вероятно това железарско производство, заедно с пещите, сградите и населението е преместено на необитаемата дотогава югоизточна тераса. Този нов производствен квартал се е разраствал с бързи темпове във времето до след средата на 13 в., но по-късно е започнал постепенно да запада.

През втората половина на 13 в. и началото на 14 в. обитаването на квартала е доста ограничено. През третата четвърт на 14 в. кварталът е възстановен, като е запазен неговият производствен характер, но този път той е свързан с претопяването и вторичната обработка на мед и медни предмети. Заселването на подградието в този последен етап от столичния период на Търнов може да се свърже с идването на преселници от граничните предели на царството, прогонени от османското нашествие.

Намерените при разкопките керамика, монети и битови предмети със сигурност се датират в 13-14 в. и се свързват единствено с българското население, обитавало столицата на Второто българско царство. Това поставя и проблема с идентификацията на Югоизточното подградие като квартал на западноевропейски търговци в столичния Търнов.

Събраните досега сведения и данни за Френкхисар показват, че:

- 1. През Желязната епоха /I хил. пр. Хр./ теренът е част от голямо тракийско селище, разположено край река Янтра.**
- 2. Няма данни за постоянно обитаване през ранновизантийския период /5-7 в./**
- 3. Няма нито едно известие от средновековните писмени извори за името на квартала или етническата принадлежност на населението в тази част на столичния Търновград.**
- 4. Първото споменаване на квартал с името Френкхисар датира от 1516-1517 г., а неговите жители са само българи.**
- 5. Българското население остава там до края на 16 в.**
- 6. Откритите на Френкхисар ями, жилище, пещ, гробове и находки са абсолютно идентични с проучените такива в другите части на столицата от 12-14 в., за които няма никакво съмнение, че са обитавани от българи.**
- 7. През 13-14 в. в Югоизточното подградие на Търновград /Френкхисар/ са живеели българи.**

8. Столичното Югоизточно подградие /Френкхисар/ е имало производствен характер – основно обработване на желязо и цветни метали.
9. Няма конкретни данни, подкрепящи хипотезата за съществуването на квартал на франкски търговци в югоизточното подножие на цитаделата на хълма Царевец през 13-14 в.
- 10.Предположението, че в тази част на столицата са живели западноевропейски търговци през 13-14 в. се основава единствено на съвременното тълкуване на името Френкхисар, превеждано като “Град на Франките”.
- 11.В превод арабската дума “хисар” означава ограждение. В османотурския език нейният смисъл се променя към крепост, укрепление, укрепен град.
- 12.Липсват всякакви данни за специалното укрепяване на Френкхисар, които да позволяват неговото разглеждане като отделена крепост или град, в рамките на столичния Търнов.

В резултат от всичко посочено до тук може да се каже, че за момента няма аргументирани основания на това място да се търси квартал, обитаван през 13-14 в. от западноевропейски търговци.

Откъде тогава се е появило името Френкхисар и какво точно е било означено с него? В тази връзка е интересно да се посочи написаното от П. Славейков /роден в Търново през 1821 г./, който посочва: “Оттогава, когато там бил затворен Балдуин, види се да е останало името ФРЕНГИСАР на тоя стълб /тук става въпрос за т. н. “Балдуинова кула” на хълма Царевец/, както и на махалата отдолу край реката – ФРЕНГИСАР МАХЛЕСИ, които и до днес имат същите имена.”.

Според П. Славейков се оказва, че всъщност южната ъглова “Балдуинова кула” на средновековната цитадела на хълма Царевец, намираща се точно над този квартал, е носила името Френкхисар, което е логично предвид значението на думата “хисар”, а от там и самият квартал е бил наименован Френкхисар махлеси. Възможно е обаче това име да се свърже не само с конкретната бойна кула, а с целия южен сектор на хълма, чието специално укрепване и отделяне от останалата част на цитаделата, като самостоятелно укрепление, е започнало още в началото на 13 в. Това укрепление е функционирало до лятото на 1393 г., но част от неговите крепостни стени и бойни кули са се запазили и са били използвани и през вековете на османското робство.

Така може да се предположи, че през 13-14 в. силно укрепената югоизточна част на столичната цитадела на хълма Царевец е била наричана “ФРАНКСКАТА КУЛА”. Произходът на това необичайно име може да се дължи на: 1. в укреплението или кулата са били затворени рицари, пленени при походите на царете Калоян, Борил или Иван Асен II, докато са чакали плащането на откуп; 2. в укреплението е била настанена

военна част от столичния гарнизон, съставена от западноевропейски наемници.

По-късно, през османския период, българският квартал, разположен в подножието на това укрепление, е получил ново име – ”ФРЕНКХИСАР МАХЛЕСИ”. След 16 в. кварталът “ФРЕНКХИСАР МАХЛЕСИ” е заселен с турци. Днес Югоизточното подградие на столичния Търнов е градско сметище.

На въпроса къде се е намирал кварталът на западноевропейските търговци и дали изобщо е имало такава обособена територия в Търнов през 13-14 в. засега не може да се отговори със сигурност.